

**ტრანსნაციონალური კორპორაციების
ეკონომიკური პოლიტიკა ლათინური ამერიკის
ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში**

(ბრაზილიის მაგალითზე)

**ნესტან ჯაჭვლიანი
გუგა ბერძენიშვილი
გიორგი ხიდუმელი
გოჩა ლობჟანიძე
თსუ სტუდენტები**

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოყოლებული დღემდე კაცობრიობა მრავალი პოლიტიკური თუ ეკონომიკური გარდაქმნის მომსწრე გახდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ცივი ომის პერიოდში არსებული სამი სამყაროს ტიპოლოგია წარსულს ჩაბარდა და მისი ადგილი დაიკავა გლობალური ჩრდილოეთისა და გლობალური სამხრეთის კატეგორიებმა. ამგვარ პოლიტიკურ ცვლილებებს მოჰყვა მთელი რიგი ეკონომიკური „ინოვაციები“, რომლებიც უმეტესწილად განპირობებული იყო გლობალიზაციის ზრდის მაღალი ტემპებით, რაც, თავის მხრივ, გულისხმობდა ზეტერიტორიული სავაჭრო სივრცის ჩამოყალიბებას. ასეთ შემთხვევაში კი ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს მეტად მნიშვნელოვანი როლი დაეკისრათ საერთაშორისო ეკონომიკის წარმართვაში და მალევე იქცნენ გლობალური ჩრდილოეთის ხელში ნეოკოლონიალიზმის განხორციელების იარაღად.

უპირველეს ყოვლისა, მართებულად მიგვაჩნია განვმარტოთ მესამე სამყაროს ქვეყნების კონცეფცია. ამგვარი ქვეყ-

ნების წარმოშობა დაკავშირებულია ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში მიმდინარე დეკოლონიზაციის პროცესთან, რომელმაც მოიცვა ცენტრალური და სამხრეთ ამერიკის, ახლო აღმოსავლეთის, აზიისა და აფრიკის ტერიტორიები. მათთვის დამახასიათებელია ეთნიკური სიჭრელე, სასაზღვრო დავები, ექსპორტზე ორიენტირებული ეკონომიკები, რომლებიც ძირითადად სოფლის მეურნეობასა და მოპოვებით დარგებზეა დაფუძნებული. „ტრანსნაციონალური კორპორაციები ჭეშმარიტად გლობალური კომპანიები არიან, რადგან ისინი ერთნაირად ავითარებენ საკუთარ წარმოებას და აფართოებენ ბიზნესს, როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში. ისინი ცდილობენ შეაღწიონ ნებისმიერ ბაზარზე და თავიანთი წარმოება განათავსონ ნებისმიერ ქვეყანაში, სადაც შესაძლებელია მოგების მიღება[1] (სალუქვაძე, 2008, 86). ამავდროულად გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ მათი პოლიტიკა განვითარებადი ქვეყნების მიმართ სხვადასხვაგვარად აღიქმება. ნაწილი მკვლევრებისა ამგვარი კომპანიების ქმედებებს დადებითად აფასებს, ხოლო ნაწილი, უარყოფითად. პოზიტიური შეხედულებების მქონე მეცნიერთა შორის, ერთ-ერთია სამუელ პოლი, რომელიც თვლის, რომ ტნკ-ები კი არ ვნებენ მესამე სამყაროს ქვეყნებს, არამედ ხელს უწყობენ მათ განვითარებას და მსოფლიო სავაჭრო სისტემაში ინტეგრირებას. ამის მისაღწევად საუკეთესო გზად კი კორდინირებულ თანამშრომლობასა და ურთიერთგაგებას მიიჩნევს[2] (Paul, 1979, 1315-16). ამის საპირისპიროდ მაგნუს ბლუმსტორმი მიიჩნევს, რომ ტნკ-ებს ხშირ შემთხვევაში უარყოფითი გავლენა აქვთ მასპინძელი სახელმწიფოების ეკონომიკებზე, რადგან ისინი ბევრად უფრო ძლიერნი და მოქნილნი არიან ადგილობრივ ფირმებთან შედარებით. ამავდროულად ფლობენ დიდ კაპიტალს, რაც ეხმარებათ შიდა ბაზარზე მონოპოლიის მოსაპოვებლად, რის შედეგადაც ქვეყნის რესურსების მნიშვნელოვანი ექსპორტიორები ხდებიან, ხოლო ეს ყველაფერი უარყოფითად აისახება განვითარებადი ქვეყნების ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე [3]

(Blumstorm, 1990, 38-40). თუმცა გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ბლუმსტორმთან შედარებით ტერუტომო ოზავა უფრო საფუძვლიან არგუმენტებს გვთავაზობს ტრანსნაციონალური კორპორაციების პოლიტიკის გასამართლებლად. მისი აზრით, ხსენებული კომპანიები მსოფლიო ეკონომიკის მნიშვნელოვან აქტორებს წარმოადგენენ, რომლებიც გადამწყვეტ როლს თამაშობენ მარკეტინგის, ტექნოლოგიებისა და სხვადასხვა საბაზრო უნარ-ჩვევების დანერგვასა და გავრცელებაში. ასევე ყურადღებას ამახვილებს იმაზეც, რომ ტრანსნაციონალური კორპორაციების საქმიანობა მესამე სამყაროს ქვეყნებისთვის უფრო მომგებიანი და სასარგებლოა, ვიდრე განვითარებული ქვეყნებისთვის[4] (Ozawa, 1992, 27-52).

ტრანსნაციონალური კორპორაციების გლობალური ფენომენიდან გამომდინარე ეს ნაშრომი სასარგებლო იქნება საერთაშორისო ურთიერთობების სტუდენტებისა და ყველა იმ ადამიანისათვის, რომელიც დაინტერესებულია მსოფლიოში მიმდინარე ქვეყანათშორისი ეკონომიკური პროცესებით. ვინაიდან ტნკ-ების საქმიანობის არეალი ბევრ რეგიონს მოიცავს ამჟამად ყურადღებას გავამახვილებთ მათ ინტერესებზე ლათინური ამერიკის ისეთ გიგანტ სახელმწიფოზე, როგორიცაა: ბრაზილია. ზემოთხსენებული ქვეყნის მიმართ მულტინაციონალური კორპორაციების გავლენის შეფასების მიზნით ჩვენი საკვლევი კითხვა შემდეგ ფორმულირებას მიიღებს: აფერხებენ თუ არა ტრანსნაციონალური კორპორაციები ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნების, ამ შემთხვევაში კი ბრაზილიის, ეკონომიკურ განვითარებას? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად მოვიშველიებთ დამოკიდებულების/დაქვემდებარებულობის თეორიას, რომლის მათავარ პრინციპებზე დაყრდნობით გავანალიზებთ იმ ემპირიულ მონაცემებს, რომლებსაც მოვიპოვებთ კვლევის პროცესში.

ვინაიდან და რადგანაც ამ ნაშრომში ხშირად შეგვხვდება დაქვემდებარების თეორიის სხვადასხვა პრინციპები, უმჯობესი იქნება თუ რამდენიმე სიტყვით ჩამოვაცალიბებთ მის მთა-

ვარ იდეასა და ძირითად პოსტულატებს. უპირველეს ყოვლისა, სტრუქტურალიზმის თანახმად, ტნკ-ები ჩამორჩენილ, უძლურ ქვეყნებს უკანასკნელ ძალებს აცლიან და უცხოური კაპიტალ-დაბანდებების მეშვეობით ხელს უწყობენ განვითარებადი ქვეყნების ექსპლუატაციას. აქდან გამომდინარე, მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში ყველა ერთმანეთზეა დაქვემდებარებული, მაგრამ ზოგიერთებზე ეს უფრო მეტად ითქმის, სწორედ ამიტომ, რომ ეს თეორია ჩამორჩენილი ქვეყნების განუვითარებლობას მათსავე დაქვემდებარებულობას აბრალებს. ასევე აღსანიშნავია, რომ ქვეყნების განვითარებულობის დონე დამოკიდებულია მსოფლიო შრომის დანაწილების იერარქიაში მათ სტრუქტურულ პოზიციაზე. მიუხედავად იმისა, რომ ტრანსნაციონალური კორპორაციები რეალურად კაპიტალის, ახალი ტექნოლოგიების, დასაქმების, მენეჯმენტის პროგრესული ფორმების, მარკეტინგის გამოცდილების და სხვა სახის სიახლეების შეტანით საკმაოდ უწყობენ ხელს ეკონომიკურად სუსტი ქვეყნების განვითარებას, დაქვემდებარების თეორია მაინც უარყოფითად აფასებს მათ საქმიანობას მესამე სამყაროს ქვეყნებში და თვლის, რომ ტნკ-ები ისწრაფვიან მხოლოდ საკუთარი მიზნებისკენ, რისთვისაც ისინი საკმაოდ ეფექტურად იყენებენ უცხოურ ინვესტიციებს, ტექნოლოგიურ უპირატესობებსა და კულტურულ იმპერიალიზმსაც კი[5] (რონდელი, 2006).

შევეცდებით ზემოთნახსენები ფაქტორებიდან დეტალურად მიმოვიხილოთ თითოეული მათგანი. განვიხილავს დავიწყებთ ტნკ-ების მიერ მასპინძელ ქვეყნებში ჩადებული ინვესტიციებით, რომელსაც დაქვემდებარების თეორია მეტად დიდ ყურადღებას აქცევს და მათ ერთგვარ ხელისშემშლელ ფაქტორად აღიქვამს, ვინაიდან უცხოური კაპიტალდაბანდებები ძირითადად გლობალური ჩრდილოეთის ინტერესებს ემსახურება და განვითარებად ქვეყნებს კი მხოლოდდამხოლოდ უმნიშვნელო სარგებელს აძლევს. თუმცა გასული საუკუნის ბოლო პერიოდში დამოკიდებულების თეორიის ამ დებულებამ

გარკვეული ცვლილება განიცადა და პრეცედენტებზე დაყრდნობით, შეიძლება ითქვას, რომ ტნკ-ების ინვესტიციები თუ ფულადი დახმარებები გლობალური სამხრეთის ქვეყნებმა მეტად ეფექტურად გამოიყენა და გარკვეული ეკონომიკური სარგებელიც მიიღო. მაგალითად, 1995-1999 წლებში საავტომობილო ინდუსტრიის განვითარების თვალსაზრისით ისეთმა მსხვილმა ავტომწარმოებელმა ფირმებმა, როგორებიცაა: Volkswagen, General Motors, Mercedes Benz, Ford თუ Fiat ბრაზილიაში საკმაოდ დიდი კაპიტალი დააბანდეს, თუმცა ქვეყნის ეკონომიკისთვის ზიანის მიყენების ნაცვლად, როგორც ამას დაქვემდებარების თეორია ამტკიცებს, მათ პირიქით ხელი შეუწვეს ქვეყნის საავტომობილო პოტენციალის 400%-ით გაზრდას[6] (Quadros, 2003, 10-12). ამასთან ერთად ბრაზილიის მთავრობის მიერ სწორი პოლიტიკის გატარებამ, გარკვეული აკრძალვების მეშვეობით, ტნკ-ების გავლენა ქვეყნის ეკონომიკაზე შეამცირა, ამ ხერხით მთავრობამ გარკვეული თამაშის წესები შემოიღო და ტნკ-ების საქმიანობა ჩარჩოში მოაქცია, მიუხედავად ამისა უცხოურმა ინვესტიციებმა ზრდა განაგრძეს და 1970 წლის მაჩვენებლისგან განსხვავებით 1 მილიარდი დილარიდან 15 მილიარდ დოლარამდე ნიშნულს მიაღწიეს[7] (Fridmen, 1981, 428). თუმცა, მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის გარემოება, რომ თუ ბრაზილიისა და ტნკ-ების ეს ურთიერთანამშრომლობა მასპინძელი ქვეყნისთვის სასარგებლოდ დასრულდა, არის ისეთი შემთხვევები როდესაც ამგვარი კომპანიები მსხვილი კაპიტალდაბანდებების წყალობით მიმღები ქვეყნის ეკონომიკის მნიშვნელოვან სეგმენტს ეუფლებიან, ხელთ იგდებენ მონოპოლიასა და ადგილობრივ მწარმოებლებს არაკონკურენტულ გარემოს უქმნიან, რაც ხშირ შემთხვევაში მათი როგორც ეკონომიკური აქტორების გაქრობით სრულდება ხოლმე. მაგალითად, როდესაც ბრაზილიაში ამერიკულმა ფირმამ wal-mart-მა მთელი რიგი ინვესტიციები ჩადო მარკეტინგის სფეროში, ბაზარზე მძაფრი კონკურენცია გაჩაღდა და ადგილობრივი კომპანიები იძულებული გახდნენ, მენეჯმენტის თა-

ნამედროვე ტექნოლოგიები დაენერგათ, რათა ახალ ლიდერს არ ჩამორჩენოდნენ. დარგის მწარმოებლობა გაიზარდა, თუმცა შემცირდა მოგების ნორმა, რამაც მტკივნეული დარტყმა მიაყენა ადგილობრივ კომპანიებს, ზოგიერთი მათგანი კი დაიხურა კიდევ (*Business-magazine*, 2008).

ამავდროულად, დაქვემდებარების თეორია მეტად კრიტიკულად განიხილავს ტნკ-ების მიერ იმ ქვეყნების ბუნებრივი და შრომითი რესურსების ათვისებას, რომლებშიც განთავსებულია მათი ფილიალები. ვინაიდან ყურადღებას ვამახვილებთ ლათინური ამერიკის ქვეყნებზე, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ მსოფლიოს 100 უდიდესი ტრანსნაციონალური კორპორაციის 3/4 ბრაზილიაში ეწევა ეკონომიკურ სქმიანობას. მიუხედავად იმისა, რომ გლობალური კომპანიების ექსპანსია სულ უფრო ხშირად გაყიდვების ბაზრების გაფართოებისა და წარმოების ეფექტიანობის გაზრდის სურვილითაა გამომწვეული, უცხოური ინვესტიციების ძირითადი მიზანი მაინც განვითარებადი ქვეყნების ბუნებრივი რესურსების ექსპლუატაციაა. მაგალითად, იაპონური გლობალური კომპანიების სანარმოების უმეტესი ნაწილი, ამ დროისთვის თავმოყრილია ბრაზილიაში, სადაც წარმატებით ახორციელებენ ფოლადის, ქაღალდისა და ალუმინის მოპოვებასა და გადამუშავებას (*McKern*, 1993, 224). ამასთანავე ისეთმა გიგანტურმა ფირმებმა, როგორებიცაა *Wal-mart*, *Metro*, *Carrefour* და *Royal Ahold* ძალიან სწრაფად მოიპოვეს ზეგავლენა ბრაზილიის აგრარულ სექტორზეც, რასაც მოწმობს თუნდაც ის ფაქტი, რომ 1994-1998 წლებში ტნკ-ები მემცენარეობის, მეცხოველეობისა და მეფრინველეობის დარგებში ბრაზილიის ბაზრის 30-50%-ს ფლობდნენ. აქვე აუცილებელია ტნკ-ების პოზიტიური გავლენის აღნიშვნა ისეთ სოციალურ საკითხებზე, როგორებიცაა მოსახლეობის დასაქმება და მათი შესაფერისი ანაზღაურება. მიუხედავად ტნკ-ების უარყოფითი ზემოქმედებისა, რომელსაც ისინი ახდენენ განვითარებად ქვეყნებზე ბუნებრივი რესურსების და ქვეყნის სხვა შიდა პოტენციალის გამოყენებით, ისინი ხელს უწყობენ მოსახ-

ლეობის სამსახურით უზრუნველყოფას. ამას მოწმობს ის ფაქტი, რომ მსოფლიოში ყოველი მეათე ადამიანი დასაქმებულია ტნკ-ების მიერ.

ამავდროულად გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ტნკ-ები მხოლოდ ინვესტიციების გახორციელებით ვერ მოახერხებენ მაქსიმალური მოგების მიღებას და მიზნის მისაღწევად მესამე სამყაროს ქვეყნებში ხელს უწყობენ მთელი რიგი ტექნოლოგიების განვითარებას. მიუხედავად იმისა, რომ დაქვემდებარების თეორიის მიხედვით გლობალური სამხრეთი ტექნოლოგიურად დამოკიდებულია გლობალურ ჩრდილოეთზე, უნდა აღინიშნოს, რომ ამგვარი ტექნოლოგიები ტნკ-ების გარეშე განვითარებად ქვეყნებში ვერ შეაღწევდა. უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია, რომ მსხვილ უცხოურ კომპანიებს თან მოაქვთ მძაფრი კონკურენციის პირობებში გამონრთობილი მარკეტინგული ტექნოლოგიები. ასეთი კოლაბორაციის კარგი მაგალითია ბრაზილიისა და შვედური ტრანსნაციონალური კორპორაციის, ვოლვოს, ურთიერთობები, რომლებიც ქვეყნის გადამზიდავი საავტომობილო პოტენციალის 7%-ს, ხოლო მთლიანი მსხვილი ბიზნესის 5%-ს ფლობდა. ახალი ტექნოლოგიების დანერგვამ შესაძლებელი გახადა ბრაზილიაში ნაწარმოები საავტომობილო ნაწილები საექსპორტოდ გაეტანათ სხვადასხვა ევროპულ სახელმწიფოში, მათ შორის ბელგიასა და თვით შვედეთშიც კი (Ivarstone and Alvstam, 2005, 1330-1331). ბრაზილიაში საავტომობილო სექტორის გარდა, აგროინდუსტრიის განვითარებაც ტრანსნაციონალურ კორპორაციებთანაა დაკავშირებული. საყურადღებოა, რომ 1998 წლის შემდგომ პერიოდში განვითარდა და დაიხვეწა აგროინდუსტრიისთვის საჭირო მეთოდები და ინფრასტრუქტურა, მაგალითად, დაინერგა ახალი ჯიშები და მათი მოვლის უახლესი ტექნოლოგიები. აგრეთვე ტექნოლოგიების განვითარების მნიშვნელოვან მაგალითს წარმოადგენს გლობალიზაციის დახმარებით ფართოდ გავრცელებული საერთაშორისო ცოდნაც. ამის ერთ-ერთი გამოვლინებაა ბრაზილია, სადაც ტნკ-ებმა მოახერხეს, რომ IT

წარმოების შესახებ ცოდნა დაენერგათ და დღეს ბრაზილია უკვე ანაგრიშგასაწევი ძალაა ამ სფეროში მსოფლიო ბაზარზე. 2002 წლისთვის მისი შემოსავალი IT წარმოებაში ჩართული 3500 კომპანიიდან 7.7 მილიარდ დოლარს შეადგენდა თავისი 180000 დასაქმებული მომსახურე პერსონალით (Gouvea, 2007, 145-159). IT ტექნოლოგიების განვითარების პროცესი ბრაზილიაში დღემდე გრძელდება, რასაც მოწმობს Microsoft-ის 100 მილიონდოლარიანი ინვესტიცია რიო დე ჟანეიროს კვლევით ცენტრში, რომელიც ითვალისწინებს სასაქონლო და საბაზისო ტექნოლოგიების განვითარებას 2016 წლის ოლიმპიური თამაშებისთვის, რომელსაც ბრაზილია უმასპინძლებს (Reuters, 2012). ასევე ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი IT ფირმაა Hewlett-Packard (Hp), რომელსაც დიდი წვლილი მიუძღვის ბრაზილიაში ერთიანი მომსახურების ცენტრის დაარსებაში, რომელშიც მან 25 მილიონი დოლარის ინვესტიცია ჩადო (HP, 2013).

ამავდროულად მნიშვნელოვანია ინვესტიციების, არა მარტო ახალი ტექნოლოგიების დანერგვის კუთხით, არამედ ქვეყნის ინფრასტრუქტურის განვითარებისა და ტურისტული პოტენციალის ამაღლების თალსაზრისით განხილვა. ზემოთთქმულის ნათელ მაგალითს წარმოადგენს მულტინაციონალური ორგანიზაცია „ფიფა“-ს მიერ 2014 წლის ზაფხულში ჩასატარებელი მსოფლიო ჩემპიონატი. ასეთი მასშტაბის ღონისძიება უდაოდ პოზიტიურად აისახება ქვეყნის ინფრასტრუქტურაზე, რადგან განუვითარებელი სატრანსპორტო სისტემების, მოუწესრიგებელი ტელეკომუნიკაციებისა თუ მოდერნიზებული სასტუმროების გარეშე, ასეთი მასშტაბის ღონისძიების ჩატარება შეუძლებელი იქნებოდა. რაც შეეხება უშუალოდ ტურიზმის ინდუსტრიას, მსოფლიო ჩემპიონატი 7 მლნ ტურისტს მიიზიდავს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნიდან, რაც ყოველწლიურ ტურისტულ შემოდინებებს 20%-ით აღემატება(worldcrunch,2014).

ამრიგად, ზემოთმოყვანილი ფაქტების თანახმად ტრანსნაციონალური კორპორაციები სრულებითაც არ აფერხებენ მესამე სამყაროს ქვეყნების ეკონომიკურ განვითარებას, არამედ

მნიშვნელოვნად უწყობენ ხელს მათ წინსვლას. ამის თვალსა-ჩინო მაგალითს წარმოადგენს ტნკ-ების საქმიანობა ბრაზილი-აში, რომელმაც დროთა განმავლობაში შეძლო ისეთი პოლი-ტიკის შემუშავება, რაც მას საშუალებას მისცემდა ტნკ-ებზე დამოკიდებულების ნაცვლად ამ თანამშრომლობისგან თავა-დაც მიეღო სარგებელი. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია და-ვასკვნათ, რომ დაქვემდებარების თეორია ზედმეტად მკაცრად აფასებს ტნკ-ების საქმიანობას და მიუხედავად იმისა რომ მისი ზოგიერთი დებულება ჯერ კიდევ ნათლად ასახავს არსებულ სიტუაციას, უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობს ისეთი პრინციპე-ბიც, რომლებიც დღევანდელ გლობალიზებულ ეკონომიკასთან შეუსაბამობაში მოდის და გადახედვასაც კი მოითხოვს.

ბიბლიოგრაფია

1. სალუქვაძე, იოსები. 2008. საზოგადოებრივი გეო-გაფიის საფუძვლები. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
2. Paul, Samuel. 1979. Transnational corporations and devel-
oping countries: Some issues in industrial policy. Economic and
political weekly 14(30/32): 1315-1330
3. Blumstorm, Magnus. 1990. Transnational corporations and
manufacturing exports from developing countries. New York: Unit-
ed Nations
4. Ozawa,terutomo. 1992. Foreign direct and economic devel-
opment. Transnational corporations 1(1): 27-54
5. რონდელი, ალექსანდრე. 2006. საერთაშორისო ურთიერ-
ობები. თბილისი: ნეკერი.
6. Quadros , Ruy. 2003. TNCs, technology policy and the Bra-
zilian automobile industry. Technology Policy Brief 2(1): 10-12.
7. Fridmen, Jeff. 1981. The world indebted industrialization: in-

ternational finance and state capitalism in Mexico, Brazil, Algeria, and South Korea. International Organizations 35(3): 407-431

8. Scholte, Jan. 1997. The globalization of the world politics, in The globalization of world politics: An introduction to international relations. Pp. 19-23. Oxford: Oxford university press.

9. McKern, Bruce. 1993. Transnational corporations and the exploitation of natural resources. London: Routledge.

10. Rahman, Zubaidur. 1984. International accounting standards and transnational corporations. Illinois: Urbana-Champaign.

11. Ivarson, Inge, and Claes Alvstam. 2005. Technology Transfer from TNCs to local suppliers in developing countries: A study of AB Volvo's Truck and Bus plants in Brazil, China, India, and Mexico. Elsevier 33(8): 1325-1344

12. Gouvea, Raul. 2007. The transnationalization of Brazil's software industry. Transnational corporations 16(1): 145-159.

13. Reuters. 2012. „Microsoft's investment in Brazil to spur Rio research boom-execs.“ Reuters online. Home page on-line. ინტერნეტი. <http://www.reuters.com/article/2012/11/07/microsoft-brazil-idUSL1E8M7EBP20121107> , ბოლო ნახვა, 25 მაისი, 2014.

14. Hp. 2013. „Hp in Brazil“. Hp online. Home page on-line. ინტერნეტი. <http://www8.hp.com/br/pt/jobsathp/working-at-hp/hp-in-country.html> ; ბოლო

ნახვა, 23 მაისი, 2014.

15. Worldcrunch. 2014. „What the world cup will do to Brazil's economy“. Worldcrunch online. Home page on-line. ინტერნეტი <http://www.worldcrunch.com/opinion-analysis/what-the-world-cup-will-do-to-brazil-039-s-economy/economy-corruption-tourism-football-investment-spending-money-debt/c7s14631/#.U4yzHt5HS-1> ; ბოლო ნახვა, 31 მაისი, 2014

16. Kpmg. 2014. „Brazilian transnational companies.“ Kpmg online. Home page on-line. ინტერნეტი http://www.kpmg.de/docs/080402_Brazilian_Transnational_Companies_08_ingles_032008.pdf ; ბოლო ნახვა, 2 ივნისი, 2014.